

ANKARAD, 2025; 6(2): 301-323	ankaradergisi06@gmail.com
e-ISSN: 2717-9052	DOI: 10.53838/ankarad.1830387

Araştırma Makalesi / Research Article

**EKSİK ANNELİK VE YARALI KENDİLİK: ENİN
ROMANINDA KISKANÇLIK, HASET VE
REKABETİN PSİKODİNAMİK İNŞASI**

Hilal AKÇA ÖCAL*

Öz: Kıskançlık, haset ve rekabet, yalnızca bireysel duygulanımlar olarak değil; aynı zamanda insanın varoluşsal kırılganlığını, psikik çatışmalarını ve toplumsal konumlanışını açığa çıkaran çok katmanlı bir anlam ve yorumlama biçimi olarak değerlendirilmelidir. İnsan, çoğu zaman bilinçdışı bir “hak ediş” yanılsamasıyla hareket eden, ödüllendirilme beklentisi yüksek bir varlık olarak kendi benlik değerini dışsal onay mekanizmalarına bağlama eğilimindedir. Bu bağımlı ve bağımlılık durumu, kişinin içsel boşluklarını, gerçekleşmemiş arzularını ve bastırılmış isteklerini dış dünyaya kıskançlık, haset ve rekabet gibi yıkıcı duygular üzerinden yansıtmaya zemin hazırlar. Birey, kendi iç dünyasını görmeyi reddettiğinde ya da yüzleşmekten kaçındığında, “hakiki olmayan vazgeçişler” geliştirerek hem kendini hem de çevresini yanıltır. Bu yanılsamalar zamanla hayal kırıklığı, hüsrana, yenilgi ve kabullenememe gibi durumlara karşı işlevsiz başa çıkma mekanizmaları üretmesine neden olur. Öfke, kin ve düşmanlık gibi duygular bastırıldıkça, kişi hem kendisi hem de çevresi için tehlikeli, tekinsiz bir figüre dönüşebilir. Böylece şüphe, kaygı ve korkularla örülü bir yalnızlık alanı inşa eden birey, sahte bir gerçeklik içerisinde geçici zaferlerle desteklenen bir intikam anlatısı üretir. Bu açıdan bakıldığında kıskançlık, haset ve rekabet, temelde sahte bir mutluluğun ve sürdürülemez bir üstünlük yanılsamasının ürünüdür. Kötülük teması etrafında birleşen bu duyguların kökeninde çoğunlukla travmatik bir geçmiş, özellikle de anne-baba ekseninde gelişen tamamlanmamış komplekslerin bulunduğu görülür. Fatma Aliye’nin *Enin* adlı romanı, bu duyguların birey üzerindeki tahripkâr etkisini psikolojik ve varoluşsal boyutlarıyla görünür kılan önemli bir örnektir. Romanın merkezinde yer alan Nebahat ve Fehame karakterleri üzerinden “anne-kız ilişkisi” temelli bir travmatik yapı ortaya konmaktadır. Her iki örnekte de annelerin kendi benlik cehaletleri, yani içsel yoksunlukları ve

* Doç. Dr., Erciyes Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, TDE Bölümü, hakca@ercives.edu.tr
ORCID: 0000-0003-3518-7306.

farkındalık eksiklikleri, kızlarını birer “kahraman” değil, “kurban” konumuna sürüklemektedir. Bu tespit, annenin psikolojik yetersizliklerinin yalnızca bireysel düzeyde değil; aynı zamanda varoluşsal ve ilişkisel düzeyde de belirleyici olduğunu göstermektedir. Nebahat ve Fehame’nin yaşadığı kırılmalar, anne figürünün kız çocuğunun kimlik inşasında taşıdığı merkezi rolü ve bu rolün ihmalinin nasıl derin bir travmatik etki yarattığını açık bir biçimde ortaya koymaktadır. Böylece *Enin*, kıskançlık, haset ve rekabet duygularının yalnızca bireysel değil, aynı zamanda kuşaklararası bir aktarım ve ilişkisel travma bağlamında değerlendirilmesi gerektiğini gösteren önemli bir metin hâline gelir.

Anahtar Kelimeler: Fatma Aliye, Enin, Kıskançlık, Haset, Rekabet.

DEFICIENT MOTHERHOOD AND THE WOUNDED SELF: THE PSYCHODYNAMIC CONSTRUCTION OF JEALOUSY, ENVY, AND RIVALRY IN *ENİN*

Abstract: Jealousy, envy, and rivalry should be understood not merely as individual emotional states, but as multilayered modes of meaning and interpretation that reveal the human being’s existential fragility, psychic conflicts, and social positioning. Human beings, often acting under an unconscious illusion of “deservedness,” tend to tie their sense of self-worth to external mechanisms of validation, carrying a heightened expectation of being rewarded. This state of attachment and dependency provides the ground for projecting one’s inner voids, unfulfilled desires, and repressed wishes onto the external world through destructive emotions such as jealousy, envy, and rivalry. When the individual refuses to confront or acknowledge their own inner world, they develop “inauthentic renunciations,” deceiving both themselves and those around them. These illusions eventually lead to the formation of dysfunctional coping strategies in the face of disappointment, frustration, defeat, and the inability to accept reality. As feelings of anger, resentment, and hostility are increasingly repressed, the individual becomes a dangerous and uncanny figure both to themselves and to others. Thus, by constructing a solitary space woven with suspicion, anxiety, and fear, the person produces a narrative of revenge sustained by fleeting victories within a false reality. From this perspective, jealousy, envy, and rivalry are fundamentally the products of an artificial happiness and an unsustainable illusion of superiority. At the core of these emotions—united under the theme of “evil”—lie, in most cases, a traumatic past and incomplete complexes developed particularly within the axis of parental relationships. Fatma Aliye’s novel *Enin* stands as an important example that makes visible the destructive psychological and existential effects of these emotions

on the individual. Through the characters Nebahat and Fehame, the novel presents a trauma-based structure rooted in the “mother–daughter relationship.” In both cases, the mothers’ ignorance of their own selves—that is, their inner deprivation and lack of awareness—drags their daughters not into the role of “hero,” but into that of “victim.” This observation demonstrates that the mother’s psychological insufficiencies are determinative not only on an individual level, but also on an existential and relational level. The fractures experienced by Nebahat and Fehame clearly reveal the central role of the mother figure in the identity formation of the daughter, as well as how the neglect of this role generates deep traumatic effects. Thus, Enin becomes a significant text that shows jealousy, envy, and rivalry must be evaluated not only on an individual level but also within the context of intergenerational transmission and relational trauma.

Key Words: Fatma Aliye, *Enin*, Jealousy, Envy, Rivalry.

Extended Abstract: Jealousy is a universal component of human nature; however, this universality does not mean that it is an emotion easily accepted or managed. For most individuals, jealousy is triggered by childhood traumas, deficiencies, and unresolved complexes. Accompanied by feelings of humiliation, inadequacy, and powerlessness, jealousy becomes a defense mechanism developed by the individual to protect the self. In this process, repressed desires, unmet expectations, and impulses pushed into the unconscious begin to manifest in the form of jealousy or envy. A person often does not openly admit to having these emotions; instead, they resort to repression and denial. Yet this effort leads to a deeper internalization of jealousy and envy, often rendering them more destructive. These two emotions emerge as an expression of the subject’s ignorance of the self—more precisely, a form of “self-ignorance.” Jealousy and envy, nourished by a diminished sense of self-worth, gain strength through vengeful thoughts, hostility, and a constant state of comparison. Jealousy is rooted in the fear of losing what one possesses, whereas envy stems from an intense longing and regret for what one does not possess. In this respect, the origin of envy reaches back to the primordial mother–child relationship in which the subject directs desire toward a single object. Jealousy, on the other hand, unlike envy, requires the subject to be positioned within a relationship involving at least two other persons; thus, it embodies a more complex emotional structure.

Fatma Aliye’s novel *Enin* is one of the works that most vividly reveals the destructive effects of these emotions on the individual. When we look into the inner worlds of the female characters in the novel, we see that behind the themes on the surface—such as gender roles, marriage, family

relations, and the patriarchal order—there lies a strong psychological layer. This layer, which emerges particularly along the axis of the mother–daughter relationship, uncovers the unconscious processes that shape the characters’ behaviors.

Nebahat: The Girl Raised in the Shadow of Her Mother’s Inferiority Complex

The second significant mother–daughter dynamic in the novel appears between Sabahat’s stepmother Sabite Hanım and her biological daughter Nebahat. Sabite Hanım initially entered the household as Sabahat’s caretaker; after the death of the lady of the house, she rose to the position of mistress. This rise instills in her both guilt and a sense of indebtedness. For this reason, she shows excessive affection toward Sabahat while neglecting her own daughter Nebahat. Throughout her childhood, Nebahat envies Sabahat intensely and wants to claim everything Sabahat possesses. Sabahat’s education, morality, elegance, and the admiration she receives from others deepen Nebahat’s feelings of inferiority even further. This emotional structure fuels her plans to take Suat away from Sabahat—and ultimately enables her to succeed. Behind Nebahat’s destructive personality, woven with jealousy and ambition, lie her mother Sabite Hanım’s unresolved identity conflicts and feelings of worthlessness. As Sabite Hanım rose to the status of mistress of the household, she unconsciously created emotional distance from her own daughter, causing Nebahat to fill this emotional deprivation with rivalry and jealousy.

Fehame: The Victim of Narcissistic Wounding

Fehame, the daughter of Safi Efendi and neighbor of Sabahat, stands out with her knowledge, education, skills, and refinement. However, her family environment lacks love, peace, and solidarity; instead, it is dominated by violence, anger, pressure, rivalry, and inner conflict. At the center of this destructive atmosphere is the mother figure, Latife Hanım. Latife Hanım is a selfish, uncultured, pleasure-oriented, and authoritarian woman. She has raised her sons in accordance with this mindset and has chosen daughters-in-law who are poor, uneducated young women expected to obey her. The only person who threatens her authority is her own daughter, Fehame. Fehame’s elegance, education, and public admiration trigger Latife Hanım’s narcissistic wound. For this reason, she has never loved Fehame since the day she was born, never held her in her arms, entrusted her to nannies, and condemned her to loneliness. Moreover, she attempted to force Fehame into marriage and sought to control every aspect of her life in order to prevent her from gaining strength. This portrayal shows that jealousy and envy are not simple emotions; they are linked to

the mother figure's unresolved past, her efforts at social mobility, and her deep sense of inadequacy. Coming from poverty, Latife Hanım harbors an intense fear of losing the status she has acquired—so intense that it leads her to sacrifice even her own daughter. Fehame, however, cannot attain freedom despite being aware of all her mother's behavior; due to social structures and familial pressure, she becomes trapped in an unhappy marriage. Thus, jealousy, envy, and rivalry transform into an intergenerational form of trauma.

Enin reveals the decisive influence of two contrasting maternal models—on one side, the selfish, narcissistic, and jealous Latife Hanım; on the other, Sabite Hanım, crushed under feelings of worthlessness and indebtedness—on the destinies of their daughters. Fehame becomes the victim of her mother's jealousy, while Nebahat suffers from her mother's lack of affection and psychological inadequacy. Both characters demonstrate that jealousy and envy are not merely individual emotions but forms of trauma transmitted across generations.

Giriş

Kıskançlık, insanın varoluşsal kırılganlığının davranış düzeyindeki yansımalarından biridir. Klinik bağlamda patolojik bir olgu olarak değerlendirilebilse de, kıskançlığın temelinde çoğu zaman bireyin kendisini, ailesini ve çevresini anlamlandırma biçimindeki yapısal sorunlar yer alır. Bu sorun, kişinin kendisini yeterli, değerli ve kabul edilebilir görme kapasitesindeki zayıflıkla; buna karşılık başkalarını olduğundan fazla yüceltme ya da küçümseme eğilimiyle iç içedir. İnsan, çoğu zaman hesapçı ve karşılaştırmacı bir düşünme tarzı içerisinde hareket eder. Bu nedenle kendisini “iyi, doğru ve hakiki” olanla özdeşleştirirken, “kötü, yanlış ve değersiz” olanı ötekine atfetme eğilimindedir. Benlik ile öteki arasındaki bu ikili karşıtlık, bireyin kendi kusurlarını görmezden gelmesine; buna karşılık çevresinden sürekli onay, takdir ve ödüllendirme beklemesine neden olur. Böyle bir varsayım dünyasında kişi, olumlu olanı kendisine, olumsuz olanı ise başkalarına yakıştırır; ötekinin sahip olduğu herhangi bir şeyi kabul etmekte zorlanır. Bu nedenle kıskançlık, hem bu özdeşlik yanılsamasının hem de intikamcı düşünme tarzının temel dinamiklerinden birini oluşturur. Keder, öfke, nefret ve sevinç gibi duygular insana özgü deneyimlerdir; bu duyguları yaşamayan bir bireyden söz etmek neredeyse imkânsızdır. Ancak çoğu insan, duygularını yani dünyayı anlamlandırma ve yorumlama biçimlerini ya bastırmayı ya da gizlemeyi tercih eder. Gizlenme davranışı, hem insanlar hem de hayvanlar için hayatta kalma mekanizmalarından biri olarak işlev görür.

Keder, sevinç, öfke ve dinginlik gibi duygular, esasen dünyanın belirli bir biçimde anlamlandırılması ve yorumlanmasıdır. Bu açıdan kıskançlık da öncelikle bir duygu olmaktan ziyade, bir yorumlama biçimi olarak ortaya çıkar. İnsan, duygulandığı her anda bile bir anlam üretme süreci içindedir; bu süreçte benlik ile öteki arasındaki ayrım, çoğu zaman “özdeşlik mantığı”na dayanır. Kişi kendisini ödüle, ötekini ise cezaya layık görme eğilimindedir. Bu nedenle ötekinin cezalandırılmasına doğrudan ya da dolaylı biçimde sevinirken; ödüllendirilmesi ise ona neredeyse daima rahatsızlık verir. Hatta ötekinin ödüllendirilmesi, çoğu birey için hiçbir koşulda kabul edilebilir bir durum değildir. Bu bağlamda “kıskançlık, aslında kendimize ait olduğuna inandığımız bir ‘iyi’nin başka biri tarafından elde edilmesinden ya da ona verilmesinden doğar.” İnsan, hesaplayan ve karşılaştıran düşüncenin içinde biçimlenen bir varlık olarak dünyayı anlar ve yorumlar; ancak bu dünyayı nasıl anladığını ve yorumladığını çoğu zaman fark etmez. Bu farkındalık eksikliği, yani kişinin kendisini yeterince tanımaması, kıskançlığın en kökensel nedenlerinden biridir. İnsan yalnızca kendisini değil, ait olduğu cemaat, grup, topluluk ya da siyasi yapıyı da “iyi, doğru ve hakiki” olarak konumlandırır; onların da sürekli ödüllendirilmesini arzular. Buna karşılık cezaya layık olduğunu varsaydığı ötekinin ödüllendirilmesi, yoğun bir kabullenememe ve sindirememe duygusuna yol açar. Cezalandırılması gerektiğine inanılanların ödüllendirilmesi, bireyde yalnızca rahatsızlık değil, aynı zamanda derin bir kırılma ve hayal kırıklığı yaratır.

Bir kabullenememe ve sindirememe biçimi olarak kıskançlık, Mercianne Blévis’in ifadesiyle, “şüpheden, kurgudan ya da mevcut bir rekabetin farkında olmaktan doğan bir ruh hâlidir; bu duygu içindekilerin başka bir duyguya geçiş yapmaları kolay kolay mümkün değildir.”¹ Kıskançlık aynı zamanda, Osho’nun belirttiği üzere, “kişinin kendisiyle, başkalarıyla ve özellikle ilişkilerle ilgili en yaygın psikolojik bilgisizlik alanlarından biri”dir.² Bu yönüyle kıskançlık, bireyin kendisini tanımasına engel oluşturan temel bir içsel bariyer niteliği taşır. Kıskançlığın psişik yapısı, çoğu zaman dışarıdan doğrudan gözlemlenemeyen öfke, keder, korku, haset ve endişe gibi çok katmanlı duygulardan oluşur. Bu içsel bileşenlere eşlik eden fizyolojik belirtiler arasında yüz kızarması, ellerde terleme ve

¹ Mercianne Blévis, *Kıskançlık/Sevginin En Çok Düştüğü Tuzak*, çev. Işıl Aydın, Sel Yayıncılık, İstanbul 2010, s. 7.

² OSHO, *Duygusal İyileşme: Korku, Öfke ve Kıskançlığı Yaratıcı Enerjiye Dönüştürmek*, çev. Sangeet & F. Nagehan Öztürk, Ganj Yayınları, İstanbul 2008, s. 208.

titreme, nefes darlığı, mide krampları ve uyku güçlüğü sayılabilir.³ Öte yandan kıskançlık yalnızca bireysel bir duygu durumu değil, aynı zamanda toplumsal bir fenomendir. Sosyolojik düzeydeki tezahürleri, çatışma, yalnızlaşma, uyumsuzluk ve yabancılaşma gibi çeşitli davranış ve ilişki örüntülerinde açığa çıkar. Böylece kıskançlık, hem bireyin iç dünyasını hem de sosyal ilişkiler ağını etkileyen çok boyutlu bir olgu hâline gelir.⁴

Kıskançlık, bireyin çoğu zaman farkında olmadan geliştirdiği savunma mekanizmalarından biridir ve kırılma, hor görülme ya da aşağılanma gibi durumlara karşı psikolojik bir kalkan işlevi görebilir. Bu yönüyle kıskançlık, yalnızca bir duygu değil, aynı zamanda kişinin benlik bütünlüğünü korumaya yönelik bir savunma stratejisidir. Sigmund Freud, kendini tanıma eksikliğini de içeren bu duyguyu, “sevdiğimiz bir kişiyi kaybetme düşüncesinin veya arzu ettiğimiz her şeyi elde edemeyeceğimizi fark etmenin yarattığı acıya benzer bir duygu” olarak tanımlar. Bu tanım, kıskançlığın yalnızca dışsal bir rekabet ya da karşılaştırma hâli değil, aynı zamanda bireyin özdeğerini tehdit eden içsel çatışmalarla da yakından ilişkili olduğunu gösterir.⁵ Kıskançlığın birey üzerindeki etkisi bu tanımlamalardan yola çıkılarak tablo üzerinde aşağıdaki şekilde gösterilebilir:

Genel Özellikler	Davranışsal Özellikler
Kıskançlık varoluşsal bir haldir.	İnsan hayatta kalabilmek için kıskançlığı bir savunma mekanizması olarak geliştirir.
Kıskançlık, hayal kırıklığı getirir.	Kıskançlık, mazoşist bir özelliğe sahiptir.
Kıskançlık özünde nevrotiktir. En yoğun anlamıyla da histeriktir.	Kıskançlık, hakiki olmayan vaz geçişleri ve sahte tavırları içerebilir.
Kıskançlığın özünde insanların kendini iyi, doğru ve hakiki varsaymaları bulunur.	Başkasının değerli bir şeye sahip olmasını kabullenememe ve hazmedememe bu duyguda başat rol oynar.

³ Ayala M, Pines, *Kıskançlığın Nedenleri, Belirtileri ve Çözümleri*, çev. Canan Yonsel, Okyanus Yayınları, İstanbul 2003, s. 17.

⁴ Robert G., Bringle, “Psychosocial Aspects of Jealousy: A Transactional Model”, *The Psychology Of Jealousy And Envy*, ed. Peter Salevey, (The Guilford Press, USA 1991, s. 104.

⁵ Ayala M., Pines, *Kıskançlığın Nedenleri, Belirtileri ve Çözümleri*, s. 73.

Duygu durumu olarak görülen kıskançlık, aslında bir anlama ve yorumlama şeklidir.	Kıskançlıkta gizli bir nefret ve düşmanlık mevcuttur.
Kıskançlık, özdeşlik mantığının bir ürünüdür, onunla anlayıp yorumlamaktan oluşur.	Kıskançlık obsesif bir haleti ruhiyedir.
Başkasının mutlu, huzurlu, dingin olması kıskanç insan için kabul edilemez bir durumdur.	Kıskanç insan çoğunlukla yoğun bir acının içinde yalnız, ümitsiz ve öfkeli.
Kıskançlık açık ya da örtük bir narsisizmi içerir.	Kıskançlıkta paranoyakça varsayımlar söz konusudur.
İnsan kendisinin ödüle başkasının cezaya layık gördüğü için ötekine ait şeyler daima kıskanılma riskini taşır.	Terk edilme korkusu kıskançlığı tetikler.

Kıskançlığın beraberinde getirdiği en önemli duygulardan biri de hasettir. Kısaca ifade etmek gerekirse haset, başkasının sahip olduğu bir şeyi ona layık görmeme ve söz konusu kişiyi bilinçli ya da bilinçdışı bir biçimde değersizleştirme eğilimidir. Günlük dilde kıskançlıkla sıkça karıştırılmasına rağmen, haset ve kıskançlık aslında farklı anlam dünyalarına sahiptir. Pines’in tespitleri bu ayrımı açık biçimde ortaya koyar:

“Haset iki kişi arasındadır. Haset eden kişi, başkasına ait olan bir şeyi ister ve o kişinin ona sahip olmasını istemez. Kıskançlık ise üç kişiyi ilgilendirir; kıskanç birey, değerli bir ilişkiye yönelik bir tehdit algıladığında ve üçüncü bir kişi bu ilişkiye dahil olduğunda tepki verir. Haset ‘sahip olmamakla’, kıskançlık ise ‘sahip olunanı kaybetme korkusuyla’ ilişkilidir. Haset, yoğun bir arzu, pişmanlık ve duygusal yoksunlukla; kıskançlık ise kaybetme kaygısı ve güvensizlikle bağlantılıdır.”⁶

Haset de tıpkı kıskançlık gibi çoğu zaman fark edilmeyen bir duygudur. Ancak bu duygu kontrol altına alınmaz ve kişi tarafından işlenmeden bırakılırsa, kibir ve aşırı hırsla birleşerek yıkıcı sonuçlara yol açabilir. Bu nedenle haset, hem psikolojik hem de ahlaki bakımdan dikkatle ele alınması gereken bir duygu durumudur.

1. Kötülük ve Haset

Kötülüğün zihinsel tasarımında haset birincil bir rol üstlenir. Haset, ilişkilerin doğasında zaten var olan utanç, kaygı ve çaresizlik duygularını

⁶ Ayala M., Pines, a.g.e., s. 24-25.

açığa çıkararak kişiyi paranoyaya sürükleyebilir ve bu nedenle zamanla zehirleyici bir niteliğe bürünebilir. Bu bağlamda haset, yalnızca “ötekilerin benim sahip olmak istediğime sahip olmasıyla” ilgili değildir; aynı zamanda, “isteklerimi benden daha iyi bildiğini düşündüğüm kişilerin beni kasıtlı olarak bu şeylerden mahrum bıraktığı” yönündeki inançla da şekillenir.⁷ Bu nedenle haset, arzulanan bir şeyin başkasına ait olduğu ve bu durumun başkasına haz, kendisine ise eksiklik hissi verdiği düşüncesinden kaynaklanan yoğun ve öfke yüklü bir duygudur. Nitekim “hasetli itki, istenen şeyi sahibinden çekip almaya ya da onu bozup kirlletmeye yönelir.”⁸ Bu yönüyle haset, yalnızca bir yoksunluk duygusu değil; yıkıcı bir telafi çabasıdır. Tatmini neredeyse imkânsız olan bu duygu, “zehirli utanca verilen bir tepki” olarak da yorumlanabilir. Haset eden kişi, kendisinde olmayan fakat olması gerektiğini düşündüğü şeyi başkalarından talep eder; sanki öteki, onun esasen ihtiyaç duyduğu şeyden bilinçli biçimde mahrum bırakmıştır. Bu mahrumiyet algısı, hasedin hem bilişsel hem duygusal temelini oluşturan en önemli unsurlardan biridir.⁹

Bencil bir nitelik taşıyan haset duygusu, kişinin arzu ettiği şeye sahip olan kimseyi sevmediğini ve hatta ona zarar verme eğilimi taşıdığını ima eder. Kökeninde tamahkârlık ve kötü niyet bulunan haset, aynı zamanda aşağılık duygusuna sahip bireyin, kendisinden daha üstün olduğunu düşündüğü kişiye karşı duyduğu hınç ve öfkenin de dışavurumudur. Haset, mutluluğunu başkalarının yaşadığı olumsuzluklara bağlayan bir bağımlılık ve güçsüzlük hâli içerir. Bu nedenle haset eden kişi, kendi eksiklik duygusunu telafi etmek amacıyla ötekine yönelik yıkıcı bir haz geliştirebilir. Nitekim klasik tanımıyla “haset, nesnesinin başına bir talihsizlik geldiğinde haz duyan bir duygu” olarak nitelenir.¹⁰ Bu durum, hasedin hem ahlâki hem de psikolojik açıdan yıpratıcı ve çarpıtıcı doğasını açık biçimde ortaya koyar. Kıskançlığın daha yoğun ve yıkıcı formu olan haset, nihai aşamada bir değersizleştirme, karalama ve aşağılama pratiğine dönüşür. Farkına varılmadığında, kişinin basit şeylerden mutluluk ve huzur duyma kapasitesini zayıflatır; böylece bireyi giderek daha fazla acı çeken, içsel olarak tüketilmiş bir varlığa dönüştürür. Gürbüz, “kaybetme korkusuna dayanan kıskançlığın da, ele geçirme arzusunu içeren hasedin

⁷ Benjamin Kilborne, *Utanç ve Haset/Görünüm Kaygısı ve Kem Göz*, çev. Burçak Erdal, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2014, s. 4.

⁸ Melanie Klein, *Haset ve Şükran*, s. 23.

⁹ Benjamin Kilborne, *Utanç ve Haset/Görünüm Kaygısı ve Kem Göz*, s. 87.

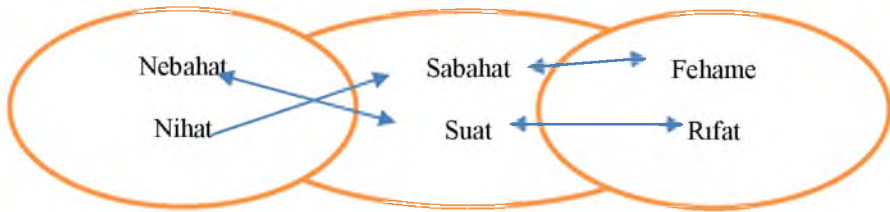
¹⁰ Benjamin Kilborne, *Utanç ve Haset/Görünüm Kaygısı ve Kem Göz*, s. 23-24.

de kabullenilemez duygular olduğunu” ifade eder.¹¹ Bu vurgu, hasedin yalnızca kıskançlığın yoğunlaşmış bir biçimi değil, aynı zamanda bireyin psikolojik bütünlüğünü tehdit eden bir bozulma hâli olduğuna işaret eder.

Karmaşık bir olgular bütünü olan kıskançlık ve haset, edebî metinlerde sıklıkla farklı biçimlerde görünürlük kazanır. Bu olguların işlendiği dikkate değer eserlerden biri de Fatma Aliye Hanım’ın 1910 yılında yayımlanan Enin romanıdır. Nihayete ermemiş izlenimi veren romanda kadınların toplumsal sorunları, eğitime erişimleri, aile içi ilişkileri ve kamusal alandaki konumları; rekabet, kıskançlık ve haset duygularını içeren tematik unsurlarla birlikte ele alınır ve roman kişileri üzerinden somutlaştırılır. Dönemin kadın figürünü başkahraman Sabahat’ın yaşantısı üzerinden dramatize eden Fatma Aliye, haset ve kıskançlığın bireyi tüketen, yıpratıcı duygular olduğunu farklı olay örgüleri üzerinden vurgulamaya çalışır. Böylece roman, yalnızca toplumsal cinsiyet meselelerini değil, aynı zamanda kadınlar arası ilişkilerde görünür hâle gelen duygusal çatışmaları ve yıkıcı iç dinamikleri de derinleştiren bir yapıya kavuşur.

Bir tezi merkeze alan ve Sabahat etrafında örgütlenen romandaki karakterler, bir yandan haset ve kıskançlık duygularının bireyi hangi yıkıcı noktalara sürükleyebileceğini örneklendirirken, diğer yandan hakiki duygularla bir şeye bağlı olmanın sadakat ve fedakârlığı nasıl yücelttiğini görünür kılar. Romandaki tüm ikili ilişkiler, hem dostluk ve arkadaşlığın imkânlarını hem de üvey kardeşlik bağının beraberinde getirdiği kıskançlık ve rekabeti somutlaştıracak biçimde kurgulanmıştır.

Aşağıdaki şemada da görülebileceği üzere roman kişileri arasındaki ilişkiler ağı şu şekilde yapılandırılmıştır:

¹¹ Selda U., Gürbüz, *Türk Romanından Örneklerle Edebiyat ve Kıskançlık*, Çizgi Kitapevi, Konya 2021, s. 17.

2. Nebahat: Annesinin Aşağılık Kompleksinin Gölgesinde Büyüyen Kız

Enin romanının merkezî kişisi Sabahat, erdemli, eğitilmiş ve zeki bir genç kızdır. Sabahat, henüz üç aylıkken annesiz kalmış; babası ise onun bakımını üstlenmesi için eve gelen Sabite Hanım'la evlenmiştir. Bu evlilikten Nebahat adlı bir kız daha dünyaya gelir. Ancak babanın ani ölümüyle birlikte tüm sorumluluk Sabite Hanım'a kalır. Evin yönetimini tek başına sürdüremeyeceğini düşünen Sabite Hanım, bu süreçte Sabahat'ın dayısı Ekrem Efendi ve ailesini yalıya davet eder. Böylece bir anda genişleyen aile yapısı; cariyeler, eğitim için tutulan hocalar ve bakıcılarla birlikte, düzeni korumaya yönelik dikkatli bir çabayla yaşamını sürdürmeye çalışır. Ekrem Efendi'nin oğulları Suat ve Nihat da Sabahat ile Nebahat gibi üvey kardeşler; ancak kız kardeşlerde gördüğümüz yoğun çatışma erkek kardeşler arasında ortaya çıkmaz. Romanın temel gerilim hattını belirleyen bu çatışmanın kökeni, büyük ölçüde Sabite Hanım ile öz kızı Nebahat arasındaki uyumsuzlukta yatar. Zira Sabite Hanım, bilinenin dışında bir üvey annelik tavrı sergileyerek, kendisine emanet edilen Sabahat'ı öz kızı Nebahat'ten ayırmadan, hatta kimi zaman ona daha yakın davranarak yetiştirir. Bu ayrımcı ve dengesiz tutum, Nebahat'ın duygusal dengesini bozarak onu giderek daha hasetkâr ve kıskanç bir kişiliğe dönüştürür.

Bu bağlamda Nebahat'ın pek çok davranışının ve hırçınlığının ardında annesiyle kurduğu sorunlu ilişkinin belirleyici bir etkisi vardır. Trajik bir yaşam biçimini benimseyen, sürekli Sabahat'le rekabet hâlinde olan bu üvey kardeş, kibirli tavırlarıyla dikkat çeker ve çevresindekilerin kendisi için gösterdiği çabayı görmezden gelir. Kırılgan, mutsuz ve yalnız hissediş, onu yoğun biçimde saldırgan davranışlara yöneltir. İsteklerinin büyük ölçüde karşılanmasına rağmen tatmin olamayan Nebahat, çevresiyle sürekli çatışma hâline girer ve başkalarına zarar vermeyi düşünen bir tutum geliştirir. Zaman içinde katmanlaşarak derinleşen bu doyumsuzluk, onun intikamcı ve hesapçı bir düşünme biçimine sürüklenmesine ve kendisini değersiz, dışlanmış biri gibi algılamasına yol açar. Nebahat bu koşullar altında hem kendi zayıflığını gizlemek için güç imgesine sığınır hem de mutsuzluğunu inkâr ederek iç dünyasını daha da zehirler. Nitekim Kilborne'un belirttiği üzere haset, "bir yandan güçlü olma düşlemlerini besleyerek çaresizliğe karşı bir savunma işlevi görür; diğer yandan mutsuz ve talihsiz olma yanılgısını pekiştirip içsel yargıcı zalimleştirir."¹² Nebahat'ın kıskançlık ve haset duygularını bir savunma mekanizmasına

¹² Benjamin Kilborne, *Utancı ve Haset/Görünüm Kaygısı ve Kem Göz*, s. 4.

dönüştürmesinin temel nedeni, annesinin bakıcı statüsünden hanımlığa yükselmesini içsel olarak kabullenememesi ve bu yükselişle birlikte ortaya çıkan ayrımcı tutumu kendi benlik değerini zedeleyen bir dışlanma biçimi olarak algılamasıdır. Nebahat'in bu ayrımı içselleştiremeyişi, kişiliğinde derin bir kırılma yaratır ve ilerleyen süreçte sergileyeceği yıkıcı davranışların psikolojik zeminini hazırlar. Bu noktada, olaylara dışarıdan tanık olan Sabahat'in ifadeleri, Nebahat'in evde ikinci planda bırakıldığını ve annenin öz kızını dahi ihmal eden tutumunun romandaki çatışmaların başlangıç noktasını oluşturduğunu açık biçimde göstermektedir.

“Rıfat! Nebahat benim hemşiremden başka da bir şeyimdir. Validemin vefatında bana aguş-ı mâderânesini açıp kendi evladı gibi bakan ve kendi kızına beni tercih eyleyen bir kadının kızıdır. Beni aguşunda büyütmek için onu ellerin aguşunda bıraktı. Beni koynunda uyutmak için onu dadıların yanında yatırdı.”¹³

Bu ifadelerden anlaşıldığı üzere Sabite Hanım, hem özgüven eksikliği hem de sürekli kabul görme ve yaranma arzusuyla hareket ederek, farkında olmadan kendi kızını değersizleştiren bir tavır sergiler. Kendisini “kurtardığını” düşündüğü aileye duyduğu minneti telafi etmek isterken, öz kızında dışlanmışlık ve terk edilme duygularını besler. Böylece Nebahat'te giderek yoğunlaşan kıskançlık ve haset duygularının psikolojik zemini oluşur. Nebahat'in kıskançlığının ve hasedinin kaynağı da annesiyle kurduğu, herkesi dışlayan o “en eski ilişki”[sin]de köklenir.¹⁴ Kendisini yeterince tanımayan ve duygusal farkındalığı sınırlı olan Sabite Hanım, hem kızını yanlış biçimlendirir hem de Nebahat'in giderek hırçınlaşan davranışlarından şikâyet etmesine rağmen bu durumu düzeltmek adına hiçbir girişimde bulunmaz. Nitekim romanda şu ifadeler yer alır: “Nebahat'i de derse koymuşlardı. Lakin bu ateşin mizaç, kıskanç ve hırçın tabiatında bulunan Nebahat'i çalıştırmak mümkün olamadığı gibi Sabahat'i üzüp hırpalamaması için de ayrı odada ders verdirmek mecburiyeti görülüyordu.”¹⁵ Pasajın da gösterdiği gibi, Sabite Hanım'ın Sabahat'i korumak için aldığı önlemler sonuç vermez; aksine Nebahat'in giderek daha saldırgan ve huzursuz bir kişiliğe yönelmesine zemin hazırlar.

Oldukça zeki bir kız olmasına rağmen eğitime önem vermeyen Nebahat, bir kadının kurtuluşunun paraya sahip olmakla mümkün olduğuna inanır. Bu nedenle, kendisinde bulunmayan maddî imkânlar yüzünden Sabahat'i kıskanır ve annesini sürekli huzursuz eder: “Kardeşim! Bu kız ıslah

¹³ Fatma Aliye, *Enin*, haz. Ayşe Demir, Kesit Yayınları, İstanbul 2012, s. 37.

¹⁴ Gamze Ö. Bilgili, “İago, Sen Kimin Nesisin?” *Psikanaliz Yazıları/Kıskançlık* içinde, ed. Talat Parman, Bağlam Yayınları, İstanbul 2015, s. 43-57.

¹⁵ Fatma Aliye, *Enin*, s. 47.

edebilmekten ümidi kestim. Velinimeti olan ablasını kıskanmaktan vazgeçirmek mümkün olamıyor. Bir düziye Sabahat'e sataşmak, taşlar atmak ile telezzüz ediyor..."¹⁶ Nebahat, kimi zaman kendisinden üstün görülen Sabahat'in sahip olduğu şeyleri değersizleştirmeye çalışır; kimi zaman ise aşağılandığını düşünerek derin bir üzüntü, çaresizlik ve mutsuzluk hisseder. Bu döngü içinde, ablasının her şeye sahip olduğuna duyduğu yakınmalar, kendi içsel yoksunluğunun ve kırgınlığının da açık bir göstergesine dönüşür. Sahip olmayı her şeyin merkezine yerleştiren Nebahat, kendisini Sabahat'ten daha güzel ve çekici bulsa da bu özelliklerinin herhangi bir karşılık görmediğini düşündüğü için öfkelenir. Nihayetinde aynanın karşısına geçerek kendi görünümünü acımasızca eleştirir ve kendisini değersizleştiren bir iç konuşma girdabına sürüklenir.

"Bu halde kederi ne idi? Şikâyeti nedendi? Onun hep şikâyet-i derunu işte ona hep o iyilikleri eden hemşiresindendi. Onun hep kederi, elemi hemşiresiydi. Onun tarafından gördüğü mürüvvetler, inayetler onun içindeki kin ve garazı büyütüyor, çoğaltıyordu. Onun zenginliğini, güzelliğini bir türlü affedemiyordu."¹⁷

Nebahat'in hazmedemediği bir diğer husus, çocukluğundan itibaren herkesin Sabahat'e kendisinden daha fazla sevgi göstermesi ve ailenin geçiminin büyük ölçüde Sabahat'e kalan mirasla sağlanmasıdır. Klein'in belirttiği üzere, haset duygusu çoğu zaman "başkasının en çok değer verilen ve arzulanan şeye sahip olmasının yarattığı derin bir huzursuzluk"tan beslenir.¹⁸ Romanda da arzu edilen pek çok değer Sabahat'te toplanması ve onun çevresindeki herkese iyilikte bulunması, Nebahat'in hane içinde giderek ötekileşmesine; eleştirilip küçük görülmesine yol açar. Bu kabullenilmesi güç durum, Nebahat'in hem sürekli mutsuz hem de intikamcı bir ruh hâliyle hareket etmesine zemin hazırlar. Davranışlarıyla çevresindekileri yoran Nebahat, zamanla aile içinde tahammül edilmesi zor bir figüre dönüşür. Bunun üzerine annesi, kızının etrafı rahatsız etmesinden dolayı bir an önce evlendirilip yalıdan uzaklaştırılması gerektiğini düşünür: "Bir kısmeti çıksa da buradan gitse!.. Şimdiye kadar Sabahat'in gelinliğini beklemek lazımdı. Şimdi onun izdivacı takarrür etti, artık beklemeye hacet yok! Bir kısmet zuhurunda verelim gitsin!"¹⁹ Nebahat, kendisini değersizleştirdiğini düşündüğü aile bireylerini cezalandırmak ve onları huzursuz etmek amacıyla, aynı yalıda birlikte büyüdüğü Suat'la evlenerek onun servetine sahip olmayı ve

¹⁶ Fatma Aliye, *Enin*, s. 56.

¹⁷ Fatma Aliye, *Enin*, s. 96-97.

¹⁸ Melanie Klein, *Haset ve Şükran*, s. 49.

¹⁹ Fatma Aliye, *Enin*, s. 56.

böylece Sabahat'le eşit bir konuma gelmeyi hayal eder. Ancak bu beklentisi karşılık bulmaz. Yalıdağiler, Suat'ı Nebahat'e değil, onun rakibi konumundaki Sabahat'e uygun görür ve ikisini evlendirmeyi arzu ederler. Bu durumu öğrenen ve zaten duygusal olarak dengesiz bir hâlde bulunan Nebahat, derin bir kayıp hissi ve yoğun bir öfke yaşar. Sabahat'i kendi mutluluğuna yönelik bir tehdit olarak gören Nebahat, kaybettiği öz güveni yeniden kazanma çabasıyla onu sürekli kendisiyle kıyaslar. Bu kıyaslama süreci, Nebahat'te önüne geçilemez bir haset duygusunu tetikler ve onu Sabahat'i kabullenemeyen, bastırmaya çalışan bir kişiliğe dönüştürür. Kendini erdemli biri olarak görmesine rağmen davranışları bu iddiayı doğrulamaz; içsel çatışmalar, savunmacı hezeyanlar ile güçsüzlük ve çaresizlik duygularının etkisi altındadır. Nitekim “Ben insanlardan nefret ediyorum, onların hepsi hakkında kin ve garaz hissediyorum.”²⁰ sözleri, onun ruhsal durumunu açıkça yansıtır. Nebahat'in giderek daha tehlikeli ve kontrolsüz bir kişiliğe büründüğünü fark eden aile ise, ondan kurtulmanın tek yolunu onu bir an önce evlendirmekte görür.

Bu nedenle önce Suat'ın üvey kardeşi Nihat düşünülür; ancak Nihat'ın Nebahat'le evlenmek istemediği anlaşılınca, yalı dışından uygun bir eş adayı aranmaya başlanır. Buna rağmen Nebahat, bu evliliği kesin bir dille reddeder ve tüm dikkatini saplantı hâline getirdiği Suat'a yöneltir. Nebahat için Suat'ı elde etmek, hem güç kazandığını kanıtlama hem de aşağılanma sonucu zedelenen benliğini onarma anlamına gelir. Bu nedenle tüm enerjisini bu amaca yoğunlaştırır ve çeşitli kötücül planlar kurmaya başlar. Köşkdere'nin belirttiği gibi, “haset egemen olduğunda, açıktan bir rekabetten çok, gizli ve sinsi bir rekabet ile entrika öne çıkar.”²¹ Haset ve kıskançlık duygularının etkisiyle giderek zehirlenen Nebahat, Suat'ı elde edemeyeceğini fark ettikten sonra kontrol edilemez bir kişiliğe bürünür. “Fena” düşüncelere kapılır, “entrikalar tertibi ile uğraşı[r]”²² ve gerçek yüzünü gizlemek amacıyla farklı bir kimliğe bürünür. Kıskançlık ve haset, sevilen nesnenin kaybedildiği duygusunu yaratarak kişide narsisistik bir yaralanmaya yol açar; bu tür bir yaralanma ise bireyi sınır tanımayan davranışlara itebilir. “Nebahat hilelerini iyi idare etmek, sahtekârlığında bir pot kırmamaktan başka bir şey düşünmediği halde güya bu sözlerden pek sıkılmış gibi tavırlar gösterdi. Mahcubiyet ibraz etmek istiyordu.”²³ Kendisini son derece çaresiz ve mutsuz göstererek bir süre sonra Suat'ın

²⁰ Fatma Aliye, *Enin*, s. 99.

²¹ Algin A., Köşkdere, “Rekabet ve Kıskançlık” *Psikanaliz Yazıları/Kıskançlık* içinde, ed. Talat Parman, Bağlam Yayınları, İstanbul 2015, s. 81.

²² Fatma Aliye, *Enin*, s. 173.

²³ Fatma Aliye, *Enin*, s. 174.

ilgisini üzerine çekmeyi başarır ve ona yaklaşır. Eğitimli bir genç olmasına rağmen Suat, Nebahat'ın hırslı ve kıskanç bir karakter sergilediğini görmek istemez; Nebahat'i kendisi için "ölümü göze almış bir kadın" olarak algıladığı için ona yardım etmeye çalışır ve bu nedenle onun taleplerini yerine getirir.

Bir gece Nebahat, Suat'la gizlice buluşma riskini göze alır; ancak bu cesur girişim, beklenmedik ve istenmeyen sonuçlar doğurur. Buluşmanın gerçekleştiği gece önce cariyeye, ertesi gün ise nişanlısı Sabahat'e yakalanırlar. Bunun üzerine Sabahat, Suat ile herkesin önünde yüzleşir ve nişanı bozar. Herhangi bir kusur işlemediğini düşünen Suat ise yaşananlar karşısında derin bir çaresizlik hisseder; fakat duruma müdahale etmek için hiçbir adım atmaz. Artık yalıda dışlanan Suat gibi Nebahat de cezalandırılır. Sabite Hanım, onu Kadıköy'deki eski çırakları Dilküşa Hanım'ın yanına gönderir ve sorumluluğu üzerinden atarak dramatik bir şekilde, "“Kızım! Velinimetim Sabahat! Öyle bir canavarı dünyaya getirmeye vesile olacağıma keşke hiç dünyaya gelmeyeydim! Bu andan itibaren benim Nebahat isminde bir kızım yok!””²⁴ sözleriyle tepkisini dile getirir. Bu ifadeler, Sabite Hanım'ın kendi payını inkâr ettiğini; öz kızına gereken ilgiyi göstermeyerek onun haset ve kıskançlıkla zehirlenmiş bir kişiliğe dönüşmesinde bizzat rol oynadığını fark edemediğini gösterir. Yalıda yaşanan bu hadise, tüm aile bireylerini mutsuz eder. Bu süreçte nişanlısı Sabahat ile ilişkisini onarmaya çalışan, fakat bunda başarılı olamayan Suat, incinen gururunu telafi etmek ve kendince bir tür intikam almak amacıyla Nebahat ile evlenir. Böylece Nebahat, üvey ablasının nişanlısını elinden alarak çocukluğundan beri içinde büyüttüğü kıskançlık ve hasedin yarattığı acıyı kısmen yatıştırdığını düşünür.

Romanda Sabahat'ın bütünüyle karşıtı olarak kurgulanan Nebahat, ana vaka kurgusunun biçimlenmesinde merkezi bir role sahiptir. Aynı toplumsal ve ekonomik koşullar altında yetişmelerine karşın, annesinin "fedakârlık" adı altında gerçekleştirdiği yanlışların bedelini ödeyen Nebahat, hayatta kalabilmek için haset ve kıskançlığı adeta olağan bir duygu düzeni hâline getirmiştir. Fatma Aliye Hanım, Nebahat karakteri aracılığıyla hem kadın dünyasının farklı sorunlarını görünür kılar hem de dönemin erkeklerinin, eğitim düzeyleri ne olursa olsun, karşı cinse yönelik zaaflarından sıyrılmadıklarını göstermeyi amaçlar. Nebahat, dönemi için pek çok kadına sunulmayan imkânlarla sahip olmasına rağmen, annesinin hatalı tutumlarının gölgesinde şekillenen kişiliğini "saygı, sevgi ve sadakat" yerine "para, güç ve sahip olma arzusu" üzerine inşa eder. Eğer

²⁴ Fatma Aliye, *Enin*, s. 238-239.

maddi olanı değil de “mana”yı önceleyen bir değerler sistemi geliştirmiş olsaydı yahut annesiyle güvenli ve destekleyici bir ilişki kurabilseydi, duygusal iletişim yeteneği büyük olasılıkla daha sağlıklı bir biçimde gelişebilirdi. Gelişim psikolojisi açısından bilinen bir gerçek, anne-çocuk ilişkisindeki tutarlılık ve güven duygusunun, bireyin yaşam boyu karşılaşacağı nefret, haset, güvensizlik gibi olumsuz duyguların şiddetini hafifletmesidir.

Bu bağlamda Melanie Klein’in nesne ilişkileri kuramı son derece açıklayıcıdır. Klein’a göre, “İyi nesneyi sağlam ve güvenli bir biçimde içselleştirebilmiş bir bebek, yetişkinlikte her türlü yoksunluğa karşı telafi edici mekanizmalar geliştirebilir. Hasetli kişi ise bütün bunları kendisinin asla elde edemeyeceği şeyler olarak görür; çünkü onun için tatmin olmak imkânsızdır. Böylece haseti daha da artar.”²⁵ Klein’in bu tespiti, Nebahat’in ruhsal yapılanmasının neden sürekli bir eksiklik ve doyumsuzluk duygusu eşliğinde, başkalarının sahip olduklarına yönelik düşmanca bir yönelim üzerinden işlediğini kavramsal olarak açıklamaktadır.

Nebahat, tüm bu özellikleriyle romanda bilinçli bir zıddiyet unsuru olarak kurgulanmış; böylece Sabahat’in belirginleşmesi ve ideal bir kadın modeli olarak yüceltilmesi mümkün kılınmıştır. Başka bir ifadeyle Fatma Aliye Hanım, kendi tezine uygun biçimde “eğitimli, ahlaklı ve erdemli kadın” tipini temsil eden Sabahat’i idealize ederken; Nebahat’i “kusurlu, problemlili ve edilgen” bir figür hâline getirerek karşıt kutbu oluşturmuştur. Bu karşıtlık, didaktik yaklaşımın bir gereği olarak Sabahat’in üstün niteliklerini görünür kılarken, aynı zamanda Nebahat’in olumsuz özelliklerini daha da belirginleştirir. Bu bağlamda, Nebahat’in “kötü kadın” tipine dönüşmesinin nedeni yalnızca bireysel karakter yapısına indirgenemez; aynı zamanda kendisini anlamakta yetersiz kalan ve kızına sevgi, ilgi ve yönlendirme sunamayan annesinin tutumlarıyla da ilişkilidir. Yazarın kurduğu dünyada Nebahat ve annesi, cehaletin bireysel gelişimi sekteye uğratan, insanı yanlış yönlendiren ve toplumsal ilerlemenin önünde engel oluşturan bir unsur olduğunu görünür kılan temsili kişiliklerdir. Bu nedenle Nebahat, yalnızca bireysel zaafının değil, aynı zamanda annesinden devraldığı hatalı değerler sisteminin de kurbanıdır.

Sonuç olarak, Nebahat figürü eserde hem Sabahat’in ideal tip olarak yükselmesini sağlayan karşıt karakter işlevini üstlenmekte hem de yazarın genel tezi doğrultusunda cehaletin, ilgisizliğin ve yanlış annelik pratiklerinin bireyde doğurduğu tahribatı somutlaştırmaktadır.

²⁵ Melanie Klein, *Haset ve Şükran*, s. 50.

3. Narsistik Yaralanmanın Kurbanı: Fehame

Kıskançlık, zaman zaman saldırganlık, nefret, intihar ve ayrılık gibi trajik sonuçlara varabilen yıkıcı bir duygulanım biçimidir. Kavramsal olarak, bağlılık, bağımlılık ve koşullu olma hâlini içerir; bu yönüyle bireyin özgürleşme kapasitesine engel teşkil eder. Kıskanç birey, mutluluğunu bir başkasının mutsuzluğuna bağlayarak kendi öznel bütünlüğünü başkalarının hareketlerine göre kurar ve böylece bir tür duygusal esaret içine hapsolür. Aynı zamanda kıskançlık, kişiyi gerçeklikten uzaklaştırarak bir yanılsama evreni yaratır ve bireyi kendi içsel çatışmalarının içinde oyalayan psikolojik bir döngü üretir. *Enin* romanında Sabahat'in içinde bulunduğu aile ortamında görülen gerilim, kıskançlık ve samimiyetsizlik olguları, komşu yalıda da benzer biçimde karşımıza çıkar. “Para, mücevher [ve] debdebe”[nin] hâkim olduğu bu yalıda sevgi ve muhabbetin²⁶ yokluğu özellikle vurgulanır. Bu duygusal yoksunluğun temel nedeni, ebeveynlerin erkek çocuklarına sınırsız imkân tanırken kızları Fehame’yi değersizleştirip adeta bu uğurda feda etmeleridir. Fehame, tıpkı Sabahat gibi iyi eğitilmiş, ahlaklı ve zarif bir genç kızdır; ancak Sabahat’ten ve Nebahat’ten farklı bir aile yapısını görünür kılmak amacıyla kurgulanmıştır. Karakterin işlevi, zorla gerçekleştirilen bir evliliğin bir genç kadın üzerindeki yıkımını, bir başka deyişle narsistik yaralanma ile beslenen duygusal çöküşü somutlaştırmaktır. Kendi arzusunu yok sayan, benliği ve sınırları ihlal edilen Fehame, bu evlilik içinde giderek tükenen ve psikolojik olarak çözölen bir genç kızın trajik serüvenini örneklendirir. Böylece yazar, Fehame üzerinden hem sevgi yoksunluğunun hem de aile içi adaletsizliğin genç bir kadının ruhsal bütünlüğünü nasıl parçaladığını güçlü bir biçimde görünür kılar.

Fehame, romanda ilk olarak yan yalıya taşınan komşu kız olarak dikkat çeker; daha sonra ise Sabahat’in ablasının oğlu Rıfat’ın ona duyduğu aşkla olay örgüsüne dâhil olur. Tesadüfî bir karşılaşmanın ardından Fehame’nin farkına bile varmadığı bu ilgi, Rıfat’ın zihninde giderek derinleşir ve genç adam onu sürekli düşünmeye başlar. Ancak ailesi, Rıfat’ı evde kendi elleriyle büyüttükleri ve öz kızları gibi sahiplendikleri Piraye ile evlendirmek istemektedir. Konu gündeme geldiğinde Rıfat, Fehame’ye âşık olduğunu açıklamak zorunda kalır. Diğer taraftan Fehame, bütün bu gelişmelerden habersizdir. Ağabeyinin arkadaşıyla istemediği hâlde nişanlandırılır; ancak bu nişan kısa sürede bozulur. Sevddiği kadının başkasına verildiğini düşönen Rıfat büyük bir üzüntü yaşar. Oğlunun mutluluğu için çabalayan Mesile Hanım, durumu düzeltmek amacıyla

²⁶ Fatma Aliye, *Enin*, s. 117.

defalarca Fehame'nin ailesini ziyaret eder fakat olumlu bir sonuç elde edemez. Bu süreçte Rıfat, Sabahat aracılığıyla Fehame'nin içinde bulunduğu zorlayıcı aile ortamını öğrenir. Yalıtı çekip çeviren, her işin altından kalkabilen Fehame'nin aslında bir iç güveyiyle zorla evlendirilmek istendiği ortaya çıkar. Dahası, Fehame yıllarca hocalardan ders almalarına rağmen gazete dahi okumayan; kavga, çekişme ve dedikoduyla var olan kadınlarla aynı evi paylaşmaktadır. Bu kaotik ortamla keskin bir tezat oluşturan Fehame ise ileri düzeyde Fransızca bilen; felsefe ve tarih bilgisine sahip, Türk ve Fransız edebiyatına hâkim, kültürlü bir genç kızdır. Sabahat, böylesine eğitilmiş ve zeki bir kadının bu kadar çekingen ve ürkek olmasını anlamlandıramaz. Ancak Fehame'nin aile içinde kışkırtıldığı, hor görüldüğü ve sistematik biçimde eziyete uğradığı anlaşılınca bu durum açıklık kazanır. Tutunacak hiçbir desteği olmayan Fehame'nin yaşadığı yalıtı sürekli kavga ve gürültünün hâkim olduğu, sakinlikten çok kaosu değer gördüğü bir ortam vardır. Bu nedenle Fehame, kurtuluşu evlenip bu ortamdan uzaklaşmakta görür; fakat bu umut da gerçekleşmez. Annesi, onun evden ayrılma isteğine engel olur ve onu istemediği bir evliliğe zorlamak için şiddete başvurur:

“Bugün nikâh olacağımı aha dün akşam öğrendim! Söylendim. ‘İstemem!’ dedim. Bugün vekâlet vermemek için ısrar ettim! Hiçbir faydası olmadı. Vekil ile şahitleri, bulunduğum odanın kapısına getirdiler. Yemediğim yumruk, çimdik kalmadı! Vücudum sızlıyor. Belki de çürümüşür!”²⁷

Kendi öz kızlarına bile acımasız davranabilen bir aile ortamında yetişen Fehame, annesinin baskısıyla hiç tanımadığı biriyle evlenmeye razı edilir. Yaşadıklarının etkisiyle tüm direncini kaybeden Fehame, içinde bulunduğu kötü durumun asıl sorumlusunun annesi Latife Hanım olduğunu Sabahat'e itiraf eder. Rahatına düşkün, gezmeyi ve eğlenmeyi seven Latife Hanım, çocuklarıyla hiçbir zaman yeterince ilgilenmemiş; onların dadıların bakımında büyümesine göz yummuştur: “Latife Hanım'ın en çok sevdiği, düşündüğü kendisiydi. Kendisini o kadar çok sevdiği halde evladına muhabbeti olmadığı, sabihülvech ve ehl-i ismet olan bu kadının muhabbet-i maderanesi pek zayıf bulunduğu tefekkür olunurdu.”²⁸ Kızını bir kez bile kucaklayıp öpmeyen, ona hiçbir zaman sevgi göstermeyen annesinin yanı sıra, babası Safi Efendi de oğullarının “kız çocukları şımartılmaz” sözünden sonra Fehame'ye yönelik ilgisini tamamen kaybeder: “Fehame, o hanede bir evlat değil, bir süs, bir ziynet makamındaydı.”²⁹ Bu durum, Fehame'nin babasıyla olan bağının da

²⁷ Fatma Aliye, *Enin*, s. 149-150.

²⁸ Fatma Aliye, *Enin*, s. 160-161.

²⁹ Fatma Aliye, *Enin*, s. 162.

kopmasına yol açar. On iki yaşına girip örtündükten sonra ise Fehame, evde yalnızca cariyeler, dadılar ve hocalarla muhatap kalarak iyice yalnızlaşır.

Evdeki yalnızlığını hocası Parisli Matmazel'in desteğiyle bir ölçüde unutan Fehame, Fransızca'yı kolaylıkla öğrenmesi ve eğitimine başarıyla devam etmesi nedeniyle ağabeylerinin hasetini üzerine çeker. Haset duygusuna kapılan ağabeyler, Fehame'nin yeteneğinin kendi yetersizliklerini görünür kıldığını düşünerek onu yalnızlaştırmak amacıyla Fransız hocasını da evden uzaklaştırırlar. Parman'ın belirttiği gibi, "haset, bir başkasının arzulanan şeye sahip olmasına karşı duyulan öfkeyi içerir."³⁰ Bu davranış, ağabeylerin Fehame'nin üstünlüğünü kabullenemediklerini açıkça gösterir. Aynı şekilde annesi de Fehame'yi olduğu gibi göremediği, onu takdir edemediği ve bir rakip olarak görmekten kendini alıkoyamadığı için kızının yaşadığı yalnızlığı derinleştirir:

"Biraderlerinin en ziyade çekemedikleri şey Fehame'nin mükemmel tahsil görmüş, pek malumatlı bir kız olarak meydana gelmesiydi. Matmazeli kaçırmak için zevceleri vasıtasıyla biçare matmazele yapılmayan eziyetler hemen kalmadı."³¹

"Kızında gördüğü başkalığı Latife Hanım çekemiyor, kızını hırpaladıkça hırpalıyordu. Latife Hanım'ın mizacında bir bayağılık, adilik ve aç gözlülük olduğu halde Fehame, gayet kibar mizaçlı etvarı halavetli ve pek tok gözlüydü. Kızcağız yalnız bir şeye aç kalmıştı ki o da muhabbet!"³²

Başarıyı getiren rekabet, patolojik bir boyuta ulaştığında, rakibe karşı iddialı ve agresif bir mücadeleye dönüşebilir. Bu bağlamda Latife Hanım, kızına karşı agresif bir tutum sergiler; onu cezalandırır gibi evlendirip evden ayrılmasına izin vermez. Bir diğer ifadeyle, hem kızını bir rakip olarak görüp kıskanır hem de onun yeteneklerini bir hizmetçi niteliği olarak kabul ederek evden göndermek istemez: "Evladiyla tefahhur eden valideleri daima görmekteyse de böyle kızını kıskanan ve çekemeyeni de şimdi görüyoruz!" diye söylenmişti."³³ Yaliya misafir olarak gelenler tarafından bile fark edilen ve ayıplanan bu duruma rağmen anne, tutumunu değiştirmez. Kızının evlenip evden ayrılmasını istemeyen ve onu "daima taht-ı hükmünde ve zulmü altında bulundurmak iste[yen]"³⁴ Latife Hanım, kısa süre sonra kız üzerindeki kontrolünü yitirir ve hırçınlaşır. Bu

³⁰Talat Parman, "Kıskançlıktan Hasede" *Psikanaliz Yazıları/Kıskançlık* içinde, ed. Talat Parman, Bağlam Yayınları, İstanbul 2015, s. 32.

³¹ Fatma Aliye, *Enin*, s. 164.

³² Fatma Aliye, *Enin*, s. 165.

³³ Fatma Aliye, *Enin*, s. 166.

³⁴ Fatma Aliye, *Enin*, s. 166.

hırçınlığın temelinde, fakir bir aileden geldiği için kendisinde olmayan şeylere kızının sahip olması yatmaktadır: “Sahip olunan şey kıskanılır, ötekinin sahip olduğuna ise haset edilir. Yani hasette açgözlülük, kıskançlıkta ise sahip olma arzusu ön plandadır.”³⁵ İçselleştirdiği ataerkil zihniyetin bir temsilcisi olarak, kontrol edemediği duygular nedeniyle Latife Hanım, kızını kurban konumuna düşürür. Çaresiz kalan Fehame ise, “Ne söyleyeyim kardeşim! Validem üvey olsaydı herkes halimi anlayabilirdi. Lakin kendi validem olduğu için benim halime kim ihtimal verebilir. Bana kim inanır, ben de ne söyleyebilirim?”³⁶ diye düşünür. Sevmediği ve istemediği bir hayata mahkûm edilen Fehame, dayanışmadan yoksun anne ve kardeşleri ile, aşamadıkları kıskançlık, haset ve rekabet duygularının etkisiyle kötü bir duruma düşürülür.

Fehame’nin hikâyesi, kıskançlık, haset ve patolojik rekabetin aile ilişkilerini nasıl tahrip edebileceğini gösteren çarpıcı bir örnektir. Çevresindeki bireylerin—özellikle annesi ve ağabeylerinin—kendi eksiklikleriyle yüzleşmek yerine Fehame’nin yeteneklerini hedef almaları, onu hem duygusal hem de toplumsal açıdan yalnızlaştırır. Fehame’nin eğitim konusundaki başarısı, yabancı dile yatkınlığı ve kişisel gelişimi, aile üyelerinin narsisistik kırılğanlıklarını tetiklediği için tehdit olarak algılanır. Böylece Fehame, onların çözülmemiş komplekslerinin ve içselleştirdikleri ataerkil zihniyetin bir yansıması olarak, kıskançlıkla örülü bir cezalandırma mekanizmasının nesnesi hâline gelir. Annesi Latife Hanım’ın sahip olamadığı imkânların kızında vücut bulmasına duyduğu öfke, anne-kız ilişkisinin doğal bağlarını parçalayarak onu kurban konumuna iter. Sonuçta Fehame, hem aile içi dayanışmadan mahrum bırakılan hem de kendi potansiyelini gerçekleştirme imkânı elinden alınan bir figüre dönüşür. Bu durum, bireysel zekâ ve yeteneğin, haset ve rekabetle biçimlenen ilişkiler karşısında nasıl kırılğanlaştığını göstermesi bakımından da önemlidir.

Sonuç: Anne Figürlerinin Aynasında Parçalanmış İki Özne ve İki Kader

Kıskançlık, her insanda belirli düzeylerde bulunan ve bu nedenle evrensel kabul edilen bir duygudur; ancak aşılabilmesi için güçlü bir öz-farkındalık gerektirir. Bu duygu, çoğu zaman kolayca kabul edilemeyen ve yönetilmesi güç bir iç çatışmaya dönüşür. Çocukluk döneminde yaşanan travmalar, değersizlik duyguları ve çözülmemiş kompleksler, kıskançlığın ortaya çıkmasını kaçınılmaz kılar. Çaresizlik ve aşağılanma

³⁵ Talat Parman, “Kıskançlıktan Hasede”, s. 32.

³⁶ Fatma Aliye, *Enin*, s. 167.

hisleriyle tetiklenen kıskançlık, bireyde korku ve özgüven kaybına yol açarak bastırılmış arzu ve isteklerin bir dışavurumu şeklinde savunma mekanizmasına dönüşebilir. İnsanlar genellikle kıskançlık ya da haset duygusuna sahip olduklarını açık biçimde ifade etmekten kaçınır; bu duygular bastırıldığında ise tanınmaz, hatta bireyin kendi farkındalığından bile kaçan bir hâl alır. Bu nedenle kıskançlık ve haset, çoğu zaman “kendilik cehaleti”nin bir yansıması olarak ortaya çıkar. Eksik kendilik bilgisi ve düşük benlik algısının ürünü olan bu iki duygu, çoğunlukla düşmanca tavırlarla beslenen intikamcı düşüncelerin gelişmesine de zemin hazırlar. Bu çerçevede haset, tıpkı kıskançlık gibi sahip olmayla ilişkili bir duygu olmakla birlikte, kökeni bireyin anneye kurduğu en erken ilişkilere dayanır. Kıskançlık üç kişili bir dinamiğe işaret ederken, haset iki kişilik bir ilişki modelinde ortaya çıkar; ayrıca haset, düşmanlık, suçluluk ve içsel çatışmaların çok daha yoğun yaşandığı bir duygulanım biçimidir.

Enin romanı, kıskançlık ve haset duygularının bireyin kendilik algısını nasıl yaralayıp bozduğunu, bu duyguların aile içi güç ilişkileriyle nasıl iç içe geçerek yeniden üretildiğini iki karşıt kadın karakter—Nebahat ve Fehame—üzerinden görünür kılar. Fatma Aliye’nin bu iki karakteri bilinçli bir karşıtlık ilişkisi içinde kurgulaması, kıskançlığın yalnızca psikolojik değil aynı zamanda toplumsal, kültürel ve ahlaki bir mesele olarak tartışılmasına imkân tanır.

Nebahat’in öyküsü, psikanalitik terminolojiyle bir narsistik yaralanmanın dışavurumu niteliğindedir. Kendisini ikinci plana atan ve üvey kızına gösterdiği şefkati öz kızından esirgeyen bir anne figürü tarafından şekillendirilen Nebahat, özdeğer duygusunu koruyabilmek için kıskançlık ve haseti bir savunma mekanizmasına dönüştürür. Kıskançlık onda aktif, saldırgan ve dönüştürücü bir enerjiye bürünür; annesine ve ablasına yönelttiği hınç ile kendisini güçlendirmeye çalışır. Nebahat’in Suat’ı baştan çıkarması, Melanie Klein’in ortaya koyduğu anlamda “hasetin tatmini için nesnenin gaspı” biçiminde okunabilir. Bu yönüyle Nebahat, toplumsal olarak “kötü kadın” tipinin değil, kusurlu annelik modeliyle yaralanmış bir bireyin temsilidir. Buna karşılık Fehame’nin yaşadığı travma, rekabet ve kıskançlığın baskıcı, içe kapatıcı ve kırılğan özünü ortaya çıkarır. Eğitimli, zarif ve yetenekli olmasına rağmen annesi ve ağabeylerinin baskısı altında sürekli aşağılanan Fehame, kendisine duyulan kıskançlığın hedefi haline gelir. Latife Hanım’ın kızını bir rakip gibi görmesi; yoksul kökenli olmanın yarattığı sınıfsal kaygıyı, statü kaybetme korkusunu ve bastırılmış özgüven sorunlarını görünür kılar. Fehame’nin kişiliğinin bastırılması ve istemediği bir evliliğe zorlanması, ataerkil zihniyet içinde “kadının yeteneklerinin tehdit olarak

algılanması”nın somut bir örneğidir. Bu bakımdan Fehame, kıskançlık ve hasetin edilgen, içe yönelen ve kişinin kendi hayatını kurma gücünü yok eden biçimini temsil eder. Fatma Aliye, bu iki karakteri yalnızca bireysel trajedi örnekleri olarak sunmaz; aynı zamanda kadınların aile yapısı, annelik, eğitim, toplumsal statü ve ataerkil normlar arasında sıkışmış konumlarını eleştirel bir bakışla değerlendirir. Nebahat ile Fehame’nin hikâyeleri, kıskançlığın psikanalitik boyutlarıyla sınırlı kalmayıp toplumsal cinsiyet düzeninin ürettiği eşitsizliklerle de beslendiğini gösterir. Kıskançlık, böylelikle hem bireyin iç dünyasında hem de aile yapısında kendini tekrar eden bir döngü hâline gelir. Bu iki karşıt kadın karakter aracılığıyla Fatma Aliye, hem dönemin aile yapısını hem de kadınların eğitim, özgürlük ve özdeğer kazanma süreçlerindeki engelleri eleştirir. *Enin*, böylece yalnızca bireysel trajedileri değil; aynı zamanda kıskançlık, rekabet, güç ve konum mücadelesi gibi duyguların toplumsal yapıya nasıl içkin olduğunu da ifşa eder. Nebahat ile Fehame’nin hikâyeleri, kıskançlığın bastırıldığında bir yıkım mekanizmasına dönüşebileceğini; yüzleşilmediğinde ise hem bireyi hem de toplumsal ilişkileri zehirleyen bir yapıya büründüğünü güçlü bir biçimde ortaya koyar.

Sonuç olarak *Enin*, kıskançlık ve hasetin yalnızca bireysel değil, aynı zamanda toplumsal ve yapısal bir sorun olduğunu; kadınların psikolojik kırılanlıklarının çoğu zaman çevrelerindeki “eksik sevgi”, “yanlış annelik”, “şiddet”, “rekabet” ve “değersizleştirme” pratikleri tarafından üretildiğini göstermesi bakımından önemlidir. Nebahat’in yıkıcı dışavurumu ile Fehame’nin sessiz çöküşü, kıskançlık ve hasetin iki farklı sonucu olarak birbirini tamamlar. Böylece roman, hem duygulanımların psikanalitik derinliğini hem de dönemin sosyokültürel koşullarını eleştirel bir bütünlük içinde sunarak Türk edebiyatında kadın psikolojisine dair özgün bir tartışma alanı açar.

Kaynakça

- BİLGİLİ Gamze, Ö. “İago, Sen Kimin Nesisin?” *Psikanaliz Yazıları/Kıskançlık* içinde, ed. Talat Parman, Bağlam Yayınları, İstanbul 2015.
- BLÉVIS Mercianne. *Kıskançlık/Sevginin En Çok Düştüğü Tuzak*. çev. Işıl Aydın, Sel Yayıncılık, İstanbul 2010.
- BRINGLE Robert G. “Psychosocial Aspects of Jealousy: A Transactional Model”, *The Psychology Of Jealousy And Envy* içinde, ed. Peter Salevey, The Guilford Press, USA 1991.
- FATMA ALİYE. *Enin*. haz. Ayşe Demir, Kesit Yayınları, İstanbul 2012.
- GÜRBÜZ U. Selda. *Türk Romanından Örneklerle Edebiyat ve Kıskançlık*. Çizgi Kitapevi, Konya 2021.

- KİLBORNE Benjamin. *Utancı ve Haset/Görünüm Kaygısı ve Kem Göz*. çev. Burçak Erdal, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2014.
- KLEİN Melanie. *Haset ve Şükran*. çev. Orhan Koçak & Yavuz Erten, Metis Yayınları, İstanbul 2011.
- KÖŞKDERE Algin, A. “Rekabet ve Kıskançlık” *Psikanaliz Yazıları/Kıskançlık içinde*, ed. Talat Parman, Bağlam Yayınları, İstanbul 2015.
- OSHO. *Duygusal İyileşme: Korku, Öfke ve Kıskançlığı Yaratıcı Enerjiye Dönüştürmek*. çev. Sangeet & F. Nagehan Öztürk, Ganj Yayınları, İstanbul 2008.
- PARMAN Talat. “Kıskançlıktan Hasede” *Psikanaliz Yazıları/Kıskançlık içinde*, ed. Talat Parman, Bağlam Yayınları, İstanbul 2015.
- PİNES Ayala, M. *Kıskançlığın Nedenleri, Belirtileri ve Çözümleri*. çev. Canan Yonsel, Okyanus Yayınları, İstanbul 2003.